

Pristup i povjerenje Roma u institucije sigurnosti i pravosuđa u Bosni i Hercegovini

Naziv publikacije

Pristup i povjerenje Roma u institucije sigurnosti i pravosuđa u Bosni i Hercegovini

Autorice

Maida Ćehajić-Čampara, Lejla Arnaut i Nejra Veljan

Urednici

Majda Halilović i Dervo Sejdić

Lektorica

Zinaida Lakić

Dizajn

Connect Design

Izdavač

Atlantska inicijativa, 2021. Sva prava zadržana

PRISTUP I POVJERENJE ROMA U INSTITUCIJE SIGURNOSTI I PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

2021.

SADRŽAJ

Zahvalnica.....	6
1. Uvod i metodologija	7
2. Položaj Roma u Bosni i Hercegovini	10
2.1. Legislativni okvir	10
2.2. Obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini	12
2.3. Zdravstvena zaštita Roma	13
2.4. Zapošljavanje Roma	14
2.5. Stambeno zbrinjavanje Roma u Bosni i Hercegovini	15
2.6. Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini	16
3. Rezultati istraživanja: Pristup i povjerenje Roma u institucije sigurnosti i pravosuđa u Bosni i Hercegovini	19
3.1. Uzorak: Romi i Romkinje kao predstavnici opće romske populacije	19
3.2. Stav Roma i Romkinja prema radu policije	20
3.3. Stav Roma prema radu pravosudnih institucija Bosne i Hercegovine	23
3.4. Stavovi predstavnika/ca romskih nevladinih organizacija prema radu pravosuđa....	25
3.5. Izgradnja povjerenja Roma u rad pravosuđa	29
3.6. Prijave i procesuiranje nasilja u porodici i seksualnog nasilja	30
3.7. Stavovi sudija prema položaju Roma	31
4. Zaključak i preporuke	33

LISTA SKRAĆENICA

AI – Atlantska inicijativa

BiH – Bosna i Hercegovina

BDBiH – Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

CEDAW – Konvencija Ujedinjenih nacija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena

CMS – Sistem za automatsko upravljanje predmetima u sudovima

EU – Evropska unija

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

GCFBiH - Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine

Istanbulska konvencija – Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

KZ – Krivični zakon

HDN – Nezavisna Država Hrvatska

RS – Republika Srpska

NVO – Nevladina organizacija

SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

VSTVBiH – Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH

Izradu Analize podržala je Švedska ambasada u Bosni i Hercegovini. Mišljenja, zaključci i preporuke izneseni u studiji predstavljaju isključivo stajališta autora i ne odražavaju nužno službene stavove Vlade Kraljevine Švedske.

ZAHVALNICA

Autori primarno zahvaljuju Romkinjama i Romima koji su učestvovali u ovom istraživanju i koji su svojim iskustvima doprinijeli prikazivanju prepreka s kojima se susreću prilikom saradnje s institucijama sigurnosti i pravosuđa u Bosni i Hercegovini. Upućujemo zahvale i pravosudnim institucijama u Bosni i Hercegovini te pojedincima sudijama i tužiteljima koji su podijelili svoja iskustva u cilju kreiranja izvještaja. Zahvalnost dugujemo i istraživačima Romskog informativnog centra „Kali Sara“ koji su predano radili na prikupljanju podataka. Posebnu zahvalnost dugujemo Saneli Bešić i Dervi Sejdiću iz Romskog informativnog centra „Kali Sara“ na značajnom stručnom i praktičnom doprinosu istraživanju.

1. UVOD I METODOLOGIJA

Na popisu iz 2013. godine 12.583 osobe izjasnile su se kao Romi i Romkinje, dok su 252 osobe iskoristile drugačije termine, poput „bošnjački Rom“, „Ciganin“, „muslimanski Rom“, „bijeli Rom“ itd., dok se dvanaest osoba izjasnilo kao Egipćani.¹ Procjene o broju Roma koji žive u Bosni i Hercegovini ne podudaraju se sa zvaničnim podacima popisa. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine procjenjuje da u državi živi najmanje 25.000 do 30.000 Roma.

Međunarodne i lokalne nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini iz godine u godinu izvještavaju o sistemskoj, višestrukoj i višegeneracijskoj isključenost romske populacije koja ostavlja snažne posljedice na kvalitetu života velikog broja Roma² u Bosni i Hercegovini. Romska populacija susreće se s velikom stopom nezaposlenosti, lošim stambenim uslovima i diskriminacijom u institucijama i javnom životu. Izuzetno mali broj Roma radi u policiji i drugim javnim ustanovama, dok se samo jedna sutkinja u Bosni i Hercegovini izjašnjava kao Romkinja.

Nije zvanično utvrđeno koliko Roma u Bosni i Hercegovini ne posjeduju lične dokumente, čime im se ograničava pristup građanskim, političkim, socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima. Nemogućnost pribavljanja dokumenata povezana je sa siromaštvom i niskim društvenim statusom romskih zajednica, što vodi daljnjoj isključenosti iz javnog života. Romi nailaze na brojne prepreke u ostvarivanju pristupa osnovnom i srednjem obrazovanju, jer često romske porodice ne mogu platiti troškove školovanja djece. Romi i sami nerijetko odustaju od školovanja zbog diskriminacije.

Istraživanja provedena u Bosni i Hercegovini tokom protekle decenije pokazala su da patrijarhalni stavovi i niži stepen obrazovanja Romkinja u odnosu na muškarce sunarodnjake imaju veliki uticaj na nizak standard i izloženost Romkinja nasilju i diskriminaciji i unutar i van svojih zajednica.

Aktivnosti koje provode institucije usmjerene na zapošljavanje, obrazovanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu često ne daju odgovarajuće rezultate; nekada aktivnosti nisu adekvatno usklađene s potrebama, a nekada izostaje praćenje i održivost pojedinih aktivnosti.

¹ Popis 2013, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik. Pristupljeno 8. aprila 2017. godine: <http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=2>, Civil Right Defenders, Obruč anticiganizma_ 2018, str. 5.

² Smatra se da se izraz Romi upotrijebljen u muškom gramatičkom rodu u ovom tekstu odnosi bez diskriminacije i na žene Romkinje.

Atlantska inicijativa provela je istraživanje u periodu od aprila do juna 2020. godine s osnovnim ciljem da istraži stavove romske populacije kada je riječ o pristupu i povjerenju Roma u institucije sigurnosti i pravosuđa. Studija osigurava uvid u probleme s kojima se susreću Romi i Romkinje u kontaktu s pravosudnim sistemom. Polazeći od rezultata istraživanja, formulirali smo preporuke za unapređenje položaja Roma neophodne za jačanje povjerenja između romske populacije i institucija u Bosni i Hercegovini. Identificirane su prepreke izgradnji povjerenja Roma u pravosudne institucije, kao i specifični problemi i potrebe kada je riječ o pristupu Romkinja pravosudnim institucijama. Istraživanje je zamišljeno i kao podsticaj bosanskohercegovačkim institucijama i međunarodnim organizacijama da, polazeći od specifičnih potreba romske populacije, omoguće bolji i ravnopravan pristup Roma i Romkinja pravosudnom sistemu.

Metode koje su primijenjene u istraživanju uključuju normativnu analizu važećih domaćih i međunarodnih propisa, analizu postojeće literature i provedenih istraživanja te prikupljanje podataka putem polustrukturiranih i strukturiranih intervju s Romima i predstavnicima/cama pravosudnih institucija u Bosni i Hercegovini.

Iako je inicijalno predviđeno da istraživanje uključi veći broj detaljnih intervju, od predviđenog broja intervju se moralo odustati uslijed početka pandemije izazvane virusom bolesti COVID-19. Mogućnost provođenja online intervju i fokus grupa, nakon konsultacija s predstavnicima romskog Udruženja „Kali Sara“, nije uzeta u razmatranje zbog slabijeg pristupa sredstvima internet-ske komunikacije većine Roma. Ankete, iako predstavljaju mišljenje ograničenog uzorka romske populacije, pružaju uvid u veoma složenu temu pristupa Roma pravosuđu.

Kreiranju ankete istraživačice su prišle sa stanovišta da su Romi ugroženi kada je riječ o pristupu javnim institucijama zbog sistemske diskriminacije i isključenosti iz društvenih tokova. Romske nevladine organizacije, s kojima je Atlantska inicijativa imala priliku da sarađuje, navode da opća populacija, kao i osobe koje rade s Romima, nerijetko imaju implicitne predrasude kojih nisu svjesni i da je potrebno ozbiljno i sistemsko tretiranje anticiganizma u Bosni i Hercegovini, odnosno višestruke, dugotrajne diskriminacije, predrasuda i pogrešnih stavova o Romima, što je česta pojava u BiH i drugim zemljama Zapadnog Balkana i Evrope.³

U vezi s navedenim, a u cilju stvaranja atmosfere povjerenja tokom provođenja istraživanja, Atlantska inicijativa i Udruženje „Kali Sara“ donijeli su odluku da istraživači na terenu budu Romi kako bi se ostvario viši stepen povjerenja u istraživače i dobile što preciznije informacije. Sudije koje su zaposlene na različitim referatima i lokacijama i koje imaju profesionalno iskustvo u radu s Romima odgovarale su na otvorene upitnike koji su im dostavljeni putem elektronske pošte. Osim svojih ličnih iskustava i stavova, sudije su adresirale i pitanja općih stavova prema problemima pristupa i povjerenja Roma prema pravosudnim institucijama.

Metode istraživanja, lokacije na kojima je istraživanje rađeno, kao i usaglašavanje upitnika proces je koji je usaglašavan između Atlantske inicijative i Udruženja „Kali Sara“. Interpretaciju i analizu rezultata uradile su istraživačice Atlantske inicijative. Osobe s kojima su obavljani polustrukturirani intervjui pripadaju različitim starosnim i socioekonomskim skupinama i žive na različitim lokacijama u Bosni i Hercegovini.

3 *Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini*, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“, Tuzla, 2019.

Romi koji su učestvovali u istraživanju podijeljeni su u dvije kategorije: Romi angažirani u nevladinim organizacijama (11 učesnika/ca) i Romi koji nisu uključeni u rad organizacija i nisu aktivni u javnom i/ili političkom životu (136 učesnika/ca). Od navedenog broja u istraživanju je učestvovalo 73 posto muškaraca i 27 posto žena, što dovodi do problematizacije omjera žena i muškaraca koji su obuhvaćeni istraživanjem. Ukupno sedam sudija dalo je odgovore na pitanja koja su se odnosila na pristup Roma institucijama pravosuđa. Istraživanjem su obuhvaćena ukupno 154 ispitanika.

Kada govorimo o metodološkim ograničenjima ovog istraživanja, primarno moramo spomenuti ograničen broj intervjuiranih Roma te da se nalazi istraživanja ne mogu generalizirati za cijelu romsku populaciju. Uprkos ograničenjima, studija obezbjeđuje uvid u probleme s kojima se susreću Romi i Romkinje u kontaktu s pravosudnim sistemom.

2. POLOŽAJ ROMA U BOSNI I HERCEGOVINI

2.1. Legislativni okvir

Bosna i Hercegovina je potpisnica odnosno ugovorna strana 56 potpisanih i ratificiranih ili samo potpisanih međunarodnih ugovora/konvencija kojima je Vijeće Evrope deponitor.

Bosna i Hercegovina je ratifikacijom Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Evrope¹ 2002. godine preuzela obavezu da aktivnom politikom, zakonima i drugim aktima radi na ostvarivanju principa utvrđenih Konvencijom. Riječ je o najznačajnijem međunarodnom dokumentu iz domene zaštite prava nacionalnih manjina. Konvencija promovira punu ravnopravnost nacionalnih manjina te stvaranje uslova za očuvanje i razvoj kulture i očuvanje vlastitog identiteta.

Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina² Bosna i Hercegovina je priznala status nacionalne manjine za 17 zajednica. Zakon definiše pripadnike nacionalnih manjina kao građane Bosne i Hercegovine koji nisu pripadnici nekog od triju konstitutivnih naroda, ali koji imaju isto etničko porijeklo, istu ili sličnu tradiciju, običaje, jezik, kulturu i duhovnost. Zakonom je predviđeno osnivanje Vijeća nacionalnih manjina BiH kao posebnog savjetodavnog tijela koje će davati mišljenja, savjete i prijedloge o svim pitanjima koja se tiču prava, položaja i interesa nacionalnih manjina.³ Federacija BiH je usvojila Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, koji u poglavlju VIII propisuje uspostavljanje Vijeća nacionalnih manjina Parlamenta Federacije BiH. Vijeće se uspostavlja u cilju zaštite prava nacionalnih manjina, i to kao savjetodavno tijelo za zaštitu pripadnika nacionalnih manjina.⁴

1 Evropska konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Evropska_konvencija_za_zastitu_nacionalnih_manjina.pdf); <https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/dokumenti>

2 *Službeni glasnik BiH* br. 12/03 i 76/05.

3 https://advokat-prnjavorac.com/zakon_o_zastiti_prava_nacionalnih_manjina_bih.html

4 *Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini*, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“, Tuzla, 2019.

Narodna skupština Republike Srpske usvojila je Odluku o osnivanju Savjeta nacionalnih manjina RS u kojoj se ponovno potcrtava da je ovo tijelo savjetodavne prirode, da će ga sačinjavati pripadnici nacionalnih manjina. Savjet će davati „mišljenja i prijedloge Narodnoj skupštini Republike Srpske i drugim republičkim organima o svim pitanjima koja se tiču prava položaja i interesa nacionalnih manjina u Republici Srpskoj“.

Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma⁵ propisala je obavezu djelovanja u petnaest oblasti kako bi se unaprijedila prava romske populacije.⁶ Strategija za rješavanje problema Roma usvojena je 2005. godine, dok su akcioni planovi za rješavanje problema Roma iz oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i socijalne zaštite usvojeni 2008. godine. Usvajanje akcionih planova, koji su doneseni u uskoj saradnji s romskim nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini, značilo je da je država spremna izdvojiti sredstva za provedbu aktivnosti i osiguranje boljih uslova života romske populacije. Ipak, evidentno je da je Strategija usvojena prije više od 15 godina a da nakon njenog isteka i implementacije aktivnosti koje su predviđene Strategijom nije usvojen novi strateški dokument.

Po članu 1. **Zakona o zabrani diskriminacije**⁷ osigurava se zaštita, promoviranje ljudskih prava i sloboda, stvaraju se uslovi za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti te uređuje sistem zaštite od diskriminacije po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja... ili nekom drugom osnovu.

Diskriminacija Roma u zakonskom smislu i nepoštivanje prava Roma da budu učesnici političkog života očitava se u isključivanju Roma, kao pripadnika Ostalih, iz mogućnosti biranja za vodeće rukovodeće pozicije u Bosni i Hercegovini. S tim u vezi, pred Evropskim sudom za ljudska prava u periodu 2006–2009. godine vođen je postupak protiv Bosne i Hercegovine koji su pokrenuli državljani BiH Dervo Sejdić i Jakob Finci u skladu s članom 34. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, žaleći se da im je onemogućeno da se kandidiraju na izborima za Dom naroda i Predsjedništvo BiH zbog njihovog romskog i jevrejskog porijekla.⁸ Iako je presuda donesena u korist tužitelja, Bosna i Hercegovina nikada nije ispravila diskriminatorna zakonska rješenja koja pripadnicima Ostalih onemogućavaju izbor na određene pozicije vlasti.

5 *Službeni glasnik BiH* br. 30/03 i 42/03

6 Te oblasti su: obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, upis u matične knjige rođenih i osiguranje drugih ličnih identifikacijskih dokumenata, opis stanovništva, učestvovanje u vlasti i partnerstvo s organima vlasti, organiziranje i umrežavanje romskih i drugih nevladinih organizacija koje se bave Romima, informiranje, razvijanje vlastitog kulturnog identiteta putem njegovanja i promoviranja tradicije, običaja, vjere, učenja romskog jezika, historije, umjetnosti i kulture te formiranje romskih duhovnih i kulturnih institucija i asocijacija, saradnja i razmjena iskustava s romskim i drugim nevladinim organizacijama iz susjednih i drugih zemalja te međunarodnim organizacijama, demografsko-populaciona politika, porodični odnosi, ravnopravnost spolova, prava djece, nediskriminacija Roma i jačanje svijesti o neophodnosti uključivanja Roma u sve društvene procese u Bosni i Hercegovini.

7 *Službeni glasnik BiH* br. 59/09

8 Evropski sud za ljudska prava, Presuda u predmetu „Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine“ (aplikacije br. 27996/06 i 34836/06), <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Sejdic-i-Finci-protiv-BiH.pdf>

2.2. Obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini

Kao osnovne uzroke prosječno niskog stepena obrazovanja Roma predstavnici romskih udruženja ističu neadekvatne obrazovne i socijalne politike, loše ekonomsko-socijalne uslove u kojima živi veći dio romske populacije, predrasude i diskriminaciju romske djece, nedostatak ličnih dokumenata djece koja se trebaju upisati u škole, ali i nedovoljnu zainteresiranost Roma za obrazovanje. Pored navedenog, predstavnici organizacija koji rade direktno s Romima ističu praksu u pojedinim lokalnim zajednicama lošeg pristupa i manje posvećenosti nastavnog osoblja romskoj djeci, omalovažavanje djece i predrasude, vršnjačko omalovažavanje i ismijavanje, separaciju u odnosu na drugu djecu i nacionalnu netrpeljivost.⁹

Cilj Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini (2018–2022)¹⁰ jeste obezbijediti da se romska djeca uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja, poticanje romske populacije za nastavak srednjoškolskog obrazovanja, višeg i visokog obrazovanja, ali i osposobljavanja za prvo zanimanje, očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i historije te izgradnja sistemskih rješenja koja će dovesti do unapređenja obrazovanja Roma.

Stopa pismenosti Romkinja u Bosni i Hercegovini iznosi 68,90 posto u dobi od 15 do 24 godine, dok je stopa pismenosti Roma u istoj životnoj dobi 90,4 posto, što ukazuje da su Romkinje u manjem procentu uključene u obrazovni sistem.¹¹

U istraživanju o položaju Romkinja u Bosni i Hercegovini iz 2019. godine navodi se da, pored siromaštva, problem u ostvarivanju višeg stepena obrazovanja Romkinja predstavljaju česte promjene mjesta boravka romske djece, nerazumijevanje važnosti obrazovanja od strane roditelja, neupisivanje romske djece u predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, nedovoljna komunikacija između škole i roditelja, neredovnost pohađanja obavezne nastave i rano napuštanje škole, nedovoljno poznavanje romske kulture, historije i jezika od strane nastavnika, nedostatak evidencije djece romske populacije koji su školski obveznici, predrasude prema romskoj populaciji u školama i nepostojanje sistemskih rješenja koja dovode do zadovoljavanja obrazovnih potreba Roma.¹²

Evidentan je problem iseljavanja romskih porodica iz Bosne i Hercegovine, što za posljedice ima i napuštanje obrazovanja, te trećina romske djece ostaje neocijenjena zbog odlaska u inostranstvo. Istraživanje je ukazalo i na veoma mali broj srednjoškolaca i studenata.¹³

Iz Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH navode da veliki broj romske djece završi školu, ali sa lošim ocjenama i slabim znanjem. U Tuzlanskom kantonu porodice primjećuju kod djece slab nivo znanja i da djeca kada im roditelji govore da uče kažu da ne moraju učiti jer će svakako završiti školu samim tim što su Romi. S lošim ocjenama upišu i slabiju srednju školu, te nakon nekog vremena uvide da je škola besperspektivna i ispisuju se.¹⁴

9 Izvještaj o realizaciji preporuka ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

10 <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/okvirni-akcioni-plan-o-obrazovnim-potrebama-romaromkinja-u-bosni-i-hercegovini-2018-2022>

11 *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini*, UNICEF, 2013.

12 Isto.

13 Isto.

14 diskriminacija.ba, Romska zajednica u BiH: Romi i obrazovanje, 2014.

Glavni faktor za zadržavanje romske djece u školi jeste stalno osiguravanje pozitivnih i produktivnih školskih iskustava nakon što se djeca upišu u školu, što zahtijeva rad na rješavanju problema predrasuda i diskriminacije u školama i na izradi nastavnog plana i programa kojim se daje pozitivna slika romske kulture i tradicije.¹⁵

2.3. Zdravstvena zaštita Roma

Siromaštvo, nepovoljni stambeni uslovi, neadekvatnost priključaka na električnu mrežu, nedostatak vode za piće i tehničke vode i kanalizacije te prikupljanje otpada i sekundarnih sirovina leže u osnovi lošeg zdravstvenog stanja Roma. Vrlo često divlje deponije smeća su igrališta za djecu. Pored toga, kao zdravstveni problemi u romskim zajednicama identificirani su i niska stopa imunizacije i konzumiranje duhanskih proizvoda, droge i alkohola.¹⁶

U cilju unapređenja zdravlja Roma država nastoji povećati broj zdravstveno osiguranih osoba i provoditi preventivne i edukativne programe zdravstvene zaštite, prije svega podizanjem svijesti Roma o važnosti zdravstvene zaštite, edukacijom roditelja o značaju imunizacije i reproduktivnom zdravlju te materinstvu, podizanjem ekološke svijesti kod romske populacije u očuvanju čovjekove okoline.

Ono što predstavlja problem prilikom ostvarivanja zagarantiranih prava na zdravstvenu zaštitu Roma je u tome što većina Roma ne posjeduje validne dokumente kao dokaz na osnovu kojeg se može uvesti u određeno pravo. Činjenica da je izuzetno mali broj Roma zaposlen, u javnom ili privatnom sektoru, dovodi do toga da je skroman broj Roma koji imaju zdravstveno osiguranje i pristup zdravstvenoj zaštiti po toj osnovi. Razlozi zbog kojih roditelji ne prijavljuju djecu za dobijanje zdravstvenog osiguranja su različiti, od neposjedovanja dokumentacije potrebne za registraciju, najčešće majčinih ličnih dokumenata, do nedostatka informacija o načinima registracije (zakonskih rokova za prijavljivanje).¹⁷

S obzirom na to da je zdravstvena zaštita vezana za status zdravstvenog osiguranika, a da Romi zbog propuštanja rokova, nepohađanja škole ili nezaposlenosti nisu zdravstveno osigurani, postoji potreba razvijanja pozitivnih mjera kako bi se eliminirali faktori koji su doveli Rome u situaciju da ne mogu dobiti status zdravstvenog osiguranika. Načini ostvarenja ovih mjera su bolja implementacija akcionih planova za uključanje Roma, izdvajanje većih novčanih sredstava za realizaciju akcionih planova, edukacija i bolja komunikacija organa vlasti s romskim udruženjima te zapošljavanje Roma.¹⁸

Problem zdravstvene zaštite Romkinja posebno dolazi do izražaja kada je riječ o trudnoći i porođaju. Romkinje nakon poroda nerijetko moraju napustiti zdravstvene ustanove zbog neposjedovanja zdravstvenog osiguranja i nemogućnosti plaćanja postporođajnog tretmana bez otpusnog pisma, što implicira problem kod pravovremene prijave novorođenčeta u matičnu knjigu rođenih

15 *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini*, UNICEF, 2013.

16 Isto.

17 Izvještaj o realizaciji preporuka ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Institucija ombudsmena za ljudska pava Bosne i Hercegovine.

18 Isto.

Romkinje su često prinuđene na odlazak na porod sa zdravstvenom knjižicom druge žene kao dokazom da se radi o zdravstvenom osiguraniku, što uzrokuje problem upisa djece u matične knjige i dobijanje osnovne dokumentacije. Udruženja Roma smatraju da se pristup zdravstvenoj zaštiti može unaprijediti boljom saradnjom između udruženja i organa Bosne i Hercegovine, izdvajanjem većih novčanih sredstava za realizaciju akcionih planova, edukacijom i boljom komunikacijom s organima uprave te zapošljavanjem Roma.¹⁹

2.4. Zapošljavanje Roma

Etnička diskriminacija u Bosni i Hercegovini pogađa sve manjinske grupe, a naročito Rome, koji nemaju političku moć ni u jednom dijelu Bosne i Hercegovine, što se odražava na njihove prilike za zaposlenje u javnom i privatnom sektoru. Mišljenje predstavnika institucija vlasti je da su teška ekonomska situacija, nizak nivo obrazovanja i radnih kvalifikacija glavni uzroci lošeg stanja zapošljavanja Roma. Takvo stanje predstavlja i problem prilikom integracije Roma u društvo.²⁰

Istini za volju, mali je broj Roma sa završenim visokoškolskim obrazovanjem, ali ni oni ne mogu biti zaposleni zbog visokog stepena nepotizma i korupcije u javnim institucijama, nepripadanja određenim političkim strankama koje su na vlasti i sl. Troje Roma/Romkinja s visokoškolskom stručnom spremom zaposleno je na poziciji koja je ispod njihove školske spreme, a jedan Roma već deset godina radi po osnovu ugovora o djelu u državnom ministarstvu koje, uzgred rečeno, zagovara zapošljavanje Roma u institucijama.

Ponuda radnih mjesta na koja konkurišu Romi je veoma ograničena zbog njihove neadekvatne kvalifikacione strukture i uglavnom se radi o poslovima održavanja gradske čistoće, sakupljanja sekundarnih sirovina, sezonskim poslovima u poljoprivredi, preprodaji robe na pijacama, jednostavnim fizičkim poslovima i slično.²¹

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine za 2018. godinu u programu zapošljavanja Roma i Romkinja učestvovalo je 36 lokalnih zajednica. Broj Roma i Romkinja na evidenciji biroa za zapošljavanje u 2018. godini je 3.519, od kojih je sedam sa završenim fakultetom, a čak 3.156 niskokvalificiranih radnika. Od 2009. do 2017. putem programa zapošljavanja Roma zaposleno je oko 800 Roma i Romkinja. Od tog broja oko 600 Roma i Romkinja zaposleno je kod poslodavaca (75 posto), a ostatak (25 posto) je samozapošljavanje.²²

U Alternativnom izvještaju o primjeni CEDAW konvencije iz 2010. godine citirani su nalazi istraživanja na nivou države, u kojem se navodi da je gotovo 82 posto pripadnica romske populacije nezaposleno, devet posto ih radi u neformalnom sektoru, a sedam posto preživljava prosjačenjem. Sto-

19 Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, UNICEF, 2013, Izvještaj o realizaciji preporuka ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH.

20 Izvještaj o realizaciji preporuka ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

21 Isto.

22 Portal-udar.net; Obrazovanje je ključ razvoja romske zajednice u BiH, 2019.

pa pismenosti iznosi 68,9 posto za mlade Romkinje u dobi od 15 do 24 godine u poređenju sa 90,4 posto pismenosti kod muškaraca.²³ Neobrazovane Romkinje nemaju nikakvih izgleda da se zaposle, te tako nezaposlene nemaju nikakve šanse da prežive van svojih zajednica i potpuno su ekonomski ovisne o članovima svojih porodica, zbog čega veoma često trpe i različite oblike nasilja.

Predstavnici romskih udruženja navode da je odnos organa i privrednih subjekata prema zapošljavanju Roma u Bosni i Hercegovini veoma loš, dok drugi smatraju da je taj odnos relativno dobar. Mišljenja su da nedostaje podsticaja za samostalne poduzetnike.

Kada je riječ o zapošljavanju Roma u pojedinim općinama, posebno teška situacija je u sljedećim općinama: Srebrenica, Bijeljina, Zavidovići, Jajce, Travnik, Novi Grad i Derventa, gdje nema niti jednog zaposlenog pripadnika romske nacionalne manjine.²⁴

Kada je riječ o programu za zapošljavanje koji je namijenjen isključivo građanima/građankama romske nacionalnosti, najveći problem je što poslodavci zapošljavaju radnike/radnice samo na godinu dana, onoliko koliko traje sufinansiranje.²⁵

Socijalno ugrožene Romkinje u Bosni i Hercegovini obično imaju više od troje djece. Ako bi jedna socijalno ugrožena Romkinja aplicirala za posao, to znači da bi 70-80 posto svoje plate morala izdvojiti za vrtić. Romkinje uglavnom nemaju povjerenje u programe finansiranja i samofinansiranja, jer u njima ne vide rješenje egzistencijalnih problema. Nezaposlenost Romkinja je problem koji treba rješavati sistematski saradnjom vladinog i nevladinog sektora koji zastupa prava i interese Roma i Romkinja.²⁶

Položaj Roma dodatno je otežan uslijed visoke stope nezaposlenosti, sveopće korupcije i nepotizma te široko rasprostranjenog neformalnog tržišta rada zbog visokih poreza i doprinosa za socijalnu sigurnost u Bosni i Hercegovini.²⁷

2.5. Stambeno zbrinjavanje Roma u Bosni i Hercegovini

Temeljni problemi s kojima se susreće romska populacija kada je riječ o stambenom zbrinjavanju adresirani su Akcionim planom Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2017–2020. Problemi se prije svega odnose na veliki broj nelegalnih romskih naselja, odnosno bespravnih stambenih jedinica, neuređenost stambenih prostorija, nedovoljnu uključenost romske populacije u socijalne programe stambenog zbrinjavanja, veliki broj stambenih jedinica koje nisu uslovne za stanovanje, veliki broj beskućnika (porodice koje nemaju svoje vlasništvo, žive kao podstanari, žive na ulici i sl.).²⁸ Iz navedenih razloga veliki broj Roma migrira prema zapadnoevropskim zemljama u potrazi za boljim životom.

23 *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini*, UNICEF, 2013.

24 Izvještaj o realizaciji preporuka ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini, Insitucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

25 portal-udar.net, Zapošljavanje i samozapošljavanje Romkinja u Bosni i Hercegovini, 2020.

26 imep.ba, Enesa Mahmić (New Voices): Naše komšije Romi – Zapošljavanje i samozapošljavanje Romkinja u Bosni i Hercegovini, 2020.

27 crd.org, Obruč anticiganizma – Romi u Bosni i Hercegovini

28 *Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini*, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“, Tuzla, 2019.

Iako je pitanje stambenog zbrinjavanja Roma u Bosni i Hercegovini regulirano nizom zakona, većina Roma u BiH živi u nehumanim uslovima. Područja u kojima žive Romi nerijetko nemaju osnovne sanitarne uslove i neophodnu infrastrukturu kao što je: priključenost porodičnih objekata na električnu mrežu, ulična rasvjeta, dovod vode, kanalizacija i odvoz smeća.²⁹ Prema dostupnim podacima u periodu od 2009. do 2016. godine izgrađena su i rekonstruirana 782 objekta za stambeno zbrinjavanje Roma, što znači da je zbrinuto oko 4.000 Roma. Za period od 2017. do 2020. godine planirana je izgradnja i rekonstrukcija dodatnih 560 objekata.³⁰

Loši uslovi stanovanja utiču i na sigurnost osoba koje tu stanuju jer im stambeni prostor ne može osigurati fizičku zaštitu i odijeljenost od drugih članova zajednice. Navedene situacije naročito mogu biti opasne za žene, koje živeći u naseljima koja nemaju javnu rasvjetu, mogućnost zaključavanja stambenih prostora i drugo, te bivaju dovedene u opasnost. Loši stambeni uslovi također su nerijetko i problem obrazovanja romske djece, online nastava, redovna higijena često su uzroci ismijavanja od njihovih školskih vršnjaka, a što opet udaljava dijete iz školskih klupa.

2.6. Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini

Istraživanje je ukazalo da se Romkinje nalaze u nepovoljnijem položaju u odnosu na muške članove romskih zajednica. Najčešći uzroci nepovoljnog položaja Romkinja su nizak stepen obrazovanja, patrijarhalna tradicija, visok stepen nezaposlenosti, rodno zasnovano nasilje i višestruka sistemska diskriminacija. Značajan broj Romkinja ostaje uskraćen čak i za osnovno obrazovanje, što ima za posljedicu niz poteškoća i ograničenih prava u kasnijem životu, kao što su pravo na rad, ekonomsku neovisnost, socijalnu sigurnost, zdravstveno osiguranje.

Na diskriminaciju djevojčica u romskim zajednicama ukazuje činjenica da u većini slučajeva muška djeca završavaju školu, dok ženska djeca ne završe ni osnovno obrazovanje. Djevojčice vrlo rano počinju da obavljaju kućanske poslove, pomažu roditeljima, čuvaju mlađu braću i sestre. Većina njih smatra da škola nije za njih i veoma rano stupaju u brak.

Žene u romskim zajednicama najčešće rade najteže poslove, što negativno utiče na njihovo zdravlje i životni vijek. Izloženost nasilju u porodici, maloljetničkim brakovima i seksualnom uznemiravanju veliki su problemi s kojima se susreću Romkinje, a na koji adekvatan odgovor ne daju institucije sigurnosti i pravosuđa, nerijetko „pravdajući“ neadekvatna postupanja prema ženama i djevojčicama „romskim načinom života“. Navedeni stavovi koji su prevladavali u prošlosti i određivali postupanja profesionalaca u određenim situacijama obeshrabrili su generacije Romkinja da prijave nasilje i traže zaštitu od institucija. S tim u vezi, neophodno je razumjeti da predrasude prema položaju i pretpostavljenom životu Romkinja imaju veliku ulogu u njihovoj daljnjoj viktimizaciji.

Država nema pouzdane statističke podatke ili studije o nasilju u porodici nad Romkinjama. Međutim, prema istraživanju iz 2003. godine provedenom na području Zenice 33 posto Romkinja izjavilo je da ih je partner dugotrajno i višestruko zlostavljao, u odnosu na 24 posto neromkinja.³¹

29 Bljesak.info, Romi su zaboravljena rizična grupa, 2020.

30 Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2017–2020.

31 Atlantska inicijativa, Izvještaj o istraživanju: Sigurnosne potrebe i problemi Roma u Bosni i Hercegovini, 2015.

Naročito veliki problem kada je riječ o položaju Romkinja predstavljaju maloljetnički i prisilni brakovi. Rezultati objavljeni u MISC4 anketi iz 2013. godine ukazuju da je više od jedne trećine Romkinja u dobi od 15 do 19 godina trenutno vjenčano. Oko 15 posto Romkinja u dobi od 20 do 49 se vjenča prije 15. godine, a 48 posto prije 18. godine. Procent udatih žena je bio veći kod onih bez formalnog obrazovanja (53 posto) u poređenju sa ženama koje imaju srednje i visoko obrazovanje (20 posto).³²

Nasilje nad ženama u romskim zajednicama članovi tih zajednica pokušavaju rješavati unutar zajednice. Romkinje su marginalizirane u široj zajednici kao pripadnice romske manjine, dok su u svojoj porodici marginalizirane kao žene.³³ To jednim dijelom utiče i na razloge zašto se žene ne obraćaju policiji i drugim institucijama za pomoć.

Temeljni razlog koji utiče na Romkinje da ne govore o rodno zasnovanom nasilju van svojih zajednica, pored nepovjerenja u institucije sistema, jeste i osjećaj stida i straha koji dominira među Romkinjama kada je riječ o prijavljivanju slučajeva nasilja zbog duboko ukorijenjenog osjećaja da je za nasilje isključivo kriva i odgovorna sama žena.³⁴ Također, kao razlog žene su navodile siromaštvo, jer, kako su istakle, nemaju novaca za advokate i, konačno, zato što njima jednostavno nema pomoći.³⁵ Bilježimo slučaj majke Romkinje koja je nakon prijave nasilja u porodici smještena u „sigurnu kuću“, da bi nakon dva-tri dana bila otpuštena iz „sigurne kuće“ jer je njen i boravak i njene četvero maloljetne djece „preskup“.

Mali je broj slučajeva u kojima su nasilnici osuđeni zbog počinjenog nasilja nad Romkinjama, i to isključivo u slučajevima silovanja ili nanošenja izrazito teških i po život opasnih tjelesnih povreda.³⁶ U Priručniku za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini³⁷, koji je objavila Atlantska inicijativa 2019. u saradnji s grupom sudija, adresirano je pitanja predrasuda prema Romima i Romkinjama kad je riječ o krivičnom djelu silovanja. Iako za ovo istraživanje nismo ustanovili koje presude se odnose na Rome, istraživanja iz Hrvatske pokazuju da je i pravosuđe podložno predrasudama prema Romima koje su prisutne u općoj populaciji. Istraživanja o rodnim predrasudama potvrđuju da, iako je objektivnost ideal kojem teže nosioci pravosudnih funkcija, samo posvećen rad na prevazilaženju predrasuda može osigurati nepristrasnost.

U istraživanju o položaju Romkinja u Bosni i Hercegovini navodi se da je politička participacija Romkinja u Bosni i Hercegovini na izuzetno niskom nivou. Ukupno 87,8 posto od ispitanih Romkinja izjasnilo se da bi njihovo veće učešće u javnom i političkom životu doprinijelo podizanju njihovog životnog standarda.³⁸

32 Etrafika, <http://www.etrafika.net/drustvo/38949/prisilni-brakovirealnost-bh-drustva>, 2016.

33 Atlantska inicijativa, Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini, 2019.

34 Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini, 2010.

35 Isto.

36 rightsforall.ba, Izvještaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u Bosni i Hercegovini.

37 Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini, Ivanka Marković..., Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2019.

38 Položaj Romkinja u Bosni i Hercegovini, Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“, Tuzla, 2019.

Romkinje su često žrtve medijskog senzacionalizma. Kada se piše o obrazovanim Romkinjama, često se koriste sintagme poput „jedina visokoobrazovana Romkinja“, što upućuje na posmatranje Romkinja koje idu u školu kao društvenih izuzetaka, čime se samo postiže kontraefekt. O Romkinjama se često piše i u kontekstu seksualnih skandala ili seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, ali i povezujući ih s populističkim događajima poput izbora ljepote i romskih svadbi.³⁹

39 Moj glas odjekuje..., Fondacija Cure, 2015. godina

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: PRISTUP I POVJERENJE ROMA U INSTITUCIJE SIGURNOSTI I PRAVOSUĐA U BOSNI I HERCEGOVINI

U ovim odjeljcima detaljnije navodimo podatke o strukturi uzorka budući da se oni umnogome podudaraju s opisanim stanjem u romskoj populaciji te su izuzetno važni za razumijevanje njenih potreba.

3.1. Uzorak: Romi i Romkinje kao predstavnici opće romske populacije

Istraživanjem je obuhvaćeno 136 ispitanika iz romskih zajednica iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine. U istraživanju je učestvovalo 99 muškaraca (72,8 posto) i 37 žena (27,2 posto). Proporcionalno veći broj muškaraca ukazuje na veću angažiranost Roma u javnom životu i predstavljanju zajednica, kao i na činjenicu da se Romkinje često ne pitaju za mišljenje i da se njihovo mišljenje rjeđe uvažava. Upitnike su uglavnom ispunile osobe starosne dobi do 49 godina života iako je dio ispitanika, odnosno 17,6 posto, u dobi iznad 50 godina života. Varijacije u dobi ispitanika bile su od ključne važnosti za dobijanje sveobuhvatnog uvida u stavove romske populacije. Na pitanje o etničkoj pripadnosti jedna osoba se izjasnila da je Bosanac i Hercegovac, dok su se tri osobe izjasnile kao Bošnjak/Bošnjakinja.

Kao nezaposleni izjasnilo se 67,16 posto ispitanika/ca, dok je 11,94 posto ispitanika/ca navelo da „brinu o porodici“. To znači da je 79,1 posto ispitanika Roma/Romkinja formalno nezaposleno. Većina osoba koje su izjavile da su zaposlene (6,7 posto) navela je da radi u nevladinom sektoru. Navedeni podatak nema procentualni značaj u kontekstu šire populacije jer je istraživanje dijelom koncipirano oko rada nevladinih organizacija te je realizirano u saradnji s jednom od nevladinih organizacija. Pet ispitanika je navelo da su nezaposleni, ali da se bave skupljanjem sekundarnih sirovina.

Od 136 ispitanika/ca 133 je odgovorilo na postavljeno pitanje o stepenu i vrsti obrazovanja: 30,14 posto ima završenu osnovnu školu, 24 posto srednju školu, dok nijedan ispitanik nema završeno obrazovanje više od srednje škole; 44,1 posto osoba koje su ispunile upitnike nema nikakvo obrazovanje.

Na tako nisku stopu obrazovanja kod romske populacije ukazuju i druga istraživanja. U proces predškolskog obrazovanja uključeno je samo 1 posto romske djece. Osnovno obrazovanja pohađa 69 posto djece, ali tek svako drugo dijete završi školovanje na vrijeme. Srednjoškolsko obrazovanje pohađa 22 posto romske populacije.¹

Jedanaest predstavnika romskih nevladinih organizacija popunilo je online upitnike. Od toga je bilo šest žena i pet muškaraca starosne dobi od 30 do 59 godina. Njih dvoje za etničku pripadnost kažu: Bosanac i Hercegovac. U pogledu obrazovanja: jedan ispitanik ima završenu osnovnu školu, četiri fakultet, dok dvoje imaju završen magisterij. Njih šestero zaposleno je u nevladinom sektoru, jedno u javnom sektoru, jedno u privatnom sektoru i jedno je nezaposleno.

3.2. Stav Roma i Romkinja prema radu policije

Romi u Bosni i Hercegovini suočavaju se sa sigurnosnim problemima zasnovanim na antiromskim stavovima i rasnoj diskriminaciji. Napadi na romska naselja u Bosni i Hercegovini nisu rijetki i uglavnom su bili usmjereni na Rome koji žive u romskim naseljima na deponijama, kao i na Rome koji prose ili sakupljaju sekundarne sirovine. Policija bi trebalo da bude prva instanca kojoj bi se Romkinje i Romi obratili u slučajevima ugrožavanja vlastite i/ili sigurnosti svoje porodice ili zajednice.

Međutim, veliki dio ispitanika smatra da policija Rome tretira drugačije u odnosu na ostatak populacije. Romi se žale da ih policija često u primarnom kontaktu diskriminira i da ih ne smatraju vjerodostojnim svjedocima: *Kad nazovem, pitaju šta je bilo i kažu kako stalno probleme pravimo i džaba zovemo.*

Jedan od učesnika istraživanja je naveo: *Veoma sam nezadovoljan jer pristupaju Romima sa stavom da Romi ne znaju svoja prava i onda ih šikaniraju.* Drugi ispitanik je naveo: *Dosta je pogrdnih riječi bilo, govorili su mi dođi, smradu, sad ćeš vidjeti šta te čeka. Ruke su mi svezali pred djecom i šamarali tokom vožnje do MUP-a.*

Romkinje navode da im policija oduzima robu koju prodaju na pijacama, što ih naročito ekonomski pogađa: *Ne ganjaju prave kriminalce, nego nama uzimaju,* navela je jedna od intervjuiranih Romkinja.

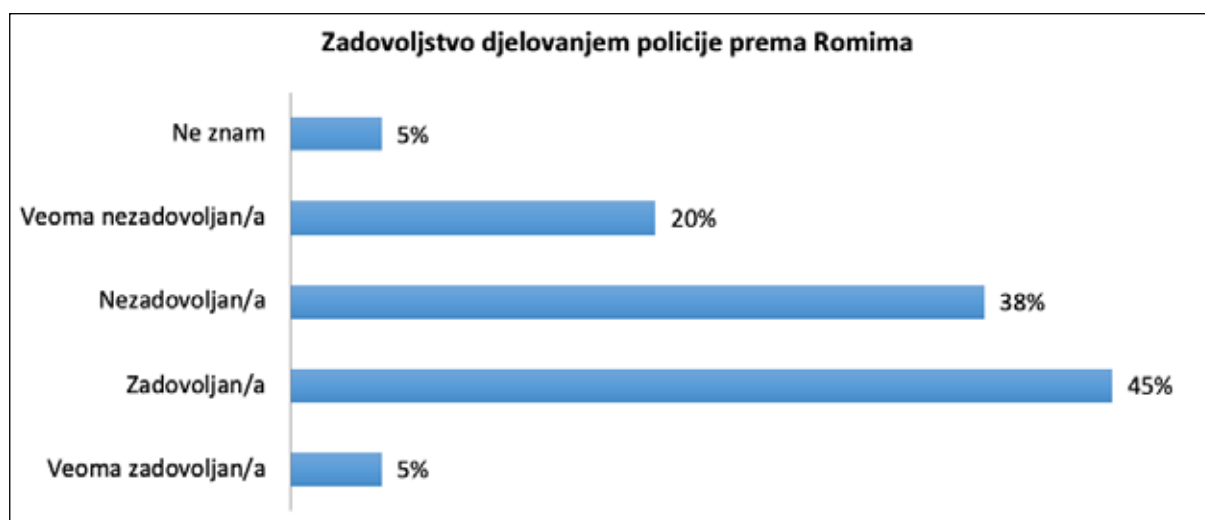
Nekoliko ispitanika navelo je i druge probleme s kojima su se susreli prilikom kontakata s policijom: *Zadržan sam dva dana, nisam dobio ni vode da pijem čitav jedan dan.* Drugi ispitanik je istakao: *Par njih su me tjerali da potpišem neku izjavu da sam nešto uradio, a nisam.* Poseban segment posvećen je pitanju kako se policija ponaša prema žrtvama porodičnog nasilja. Indikativna je izjava jedne ispitanice koja je više puta prijavljivala porodično nasilje: *'Stalno zoveš i nećeš izjave da potpišeš.' Ne shvataju da me čovjek tuče i da me strah potpisati.*

¹ Portal-udar.net: Romi u obruču anticiganizma: Obrazovni sistem u BiH ne prepoznaje romski jezik, identitet i kulturu u bilo kom institucionalnom obliku.

Organizacija „Prava za sve“ 2010. godine provela je istraživanje „Romkinje za život bez nasilja“², koje je između ostalog ukazalo na neke od osnovnih problema kada je riječ o saradnji Romkinja žrtava nasilja u porodici s policijom. U izvještaju se između ostalog navodi: *Veoma rijetko Romkinje se odlučuju pozivati policiju u slučajevima nasilja. Anketa je pokazala da je osnovni razlog za to u postupku policije na prijavljene slučajeve nasilja u porodici. Policija ne dolazi uvijek po pozivu, ukoliko dođe, veoma često se sve završava na razgovoru s nasilnikom ili članovima porodice, ili čak na terenu razmatra težinu nasilja i time se postavlja u ulogu arbitra, što je protivno zakonu. Uznemirujuće je i to da su se neke od žena suočile i s rasističkim izjavama policajaca koji nasilje u porodici u romskoj zajednici nazivaju „ciganskim poslovima“. Žene osjećaju stid i sramotu da javno govore o nasilju u kojem godinama žive.*³

Jačanje saradnje policije s Romkinjama je segment kojem je neophodno unapređenje. Navedeno se odnosi prije svega na razumijevanje problematike nasilja u porodici, implementaciju zaštitnih mjera u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, prepoznavanje maloljetničkih brakova, trgovine ljudima i spolnog nasilja.

Na pitanje koliko su zadovoljni ili nezadovoljni odnosom policije prema Romima skoro polovina ispitanika su odgovorili da su zadovoljni radom policije. Međutim, više od polovine ispitanika su odgovorili da su veoma nezadovoljni ili nezadovoljni ophođenjem policije prema Romima. Ovaj podatak korespondira s njihovim izjavama o diskriminaciji i šikaniranju prilikom prijavljivanja krivičnog djela (vidjeti grafikon 1).

Grafikon 1. Koliko ste zadovoljni ili nezadovoljni djelovanjem policije prema Romima?

Većina ispitanika tvrdi da policija često dođe dosta kasnije nakon upućenog poziva, ili ne dođe uopće, pri dolasku vrlo često koriste povišen ton, osuđuju Rome da sami prave probleme i da ih sami

2 Izvještaj o anketi o položaju Romkinja i nasilju nad Romkinjama, Prava za sve, 2010. str. 30-44. Više na: http://rightsforall.ba/wp-content/uploads/2016/11/4-izvjestaj-o-anketi-o-polozaju-romkinja-i-nasilju-u-porodici-nad-romkinjama_2010.pdf

3 Isto, str. 44.

trebaju i rješavati. Također su neki ispitanici naveli da su se susreli sa uvredljivim jezikom upućenih od strane policijskih službenika.

Najefikasniji način da se romska populacija zaštiti jeste unapređenje jačanje povjerenja između Roma i policije, za što je neophodno provesti niz konkretnih mjera. Prema iskustvima drugih zemalja, veće povjerenje u rad policije umanjuje broj slučajeva kršenja zakona i olakšava rad policije u romskim zajednicama te doprinosi sigurnosti Roma.⁴ Obaveza policije je da se u radu s Romima ponaša u potpunosti profesionalno, bez predrasuda i stereotipa. Jedan od učesnika istraživanja je naveo: *Jednom ako dokažeš da znaš koja su ti prava onda te ispoštuju kao ljudsko biće. Bude drugačije kad se policajci promijene, nekad galame, nekad su dobri i saslušaju te.*

Većina predstavnika romskih aktivista smatra da je ponašanje policije prema romskim zajednicama diskriminirajuće u odnosu na druge građane Bosne i Hercegovine. Više od polovine ispitanika (54 posto) doživjelo je *nepoštovanje od strane policije, koja im se često obraća riječima: Ma to su ciganska posla te da „zbog toga ne žele da intervenišu“.* Jedan od primjera iznesenih u anketi naročito je zabrinjavajući: *U prisustvu policije meni i mojoj majci psuju cigansku mater, dok policija ne reaguje; osobe iz lokalne zajednice su nam znale prijaviti slučajeve nepoštovanja.*

Više od polovine Roma doživjelo je *neljubaznost*, poput sljedećeg primjera: *Kada se obraćam policiji za neki problem, oni imaju neki svoj govor koji je negativan i ne saslušaju me do kraja; drskost i otresitost.* Drugi ispitanik je naveo: *Kada nam se obraćaju kao da smo najopasniji kriminalci i lopovi iako nismo pogriješili ili uradili to krivično djelo ili prekršaj. Kažnjavaju kada su Romi u pitanju, a kada se sukobe s neromima to prolazi kao opomena.*

Svaki drugi ispitanik je prijavio *nepružanje pravovremene zaštite* navodeći primjere poput: *U problematičnim romskim zajednicama ne reaguju na vrijeme. Desilo se jednom prilikom da sam prijavila nasilje nad djetetom, duže od jednog sata sam čekala izlazak policije na teren; oglušili su se na nekoliko poziva žene koja je prijavljivala nasilje i prijetnje u porodici pod izgovorom da su to romska posla i da mu se uvijek vraća. Oglušivanje na poziv u slučaju porodičnog nasilja u romskoj porodici pod izgovorom da je porodica već poznata i da nema svrhe izlaziti na uviđaj.*

Osim toga, ispitanici smatraju da policija ne shvaća ozbiljnost krivičnog djela učinjenog prema Romima: *Lično sam imala slučaj pljačke stana. Policija je došla, uzela izjave ukućana. Pri tome je komentar bio da je garant neko od ukućana uzeo/ukrao pare. I podsmjeh i komentar da znaju da smo mi Romi.*

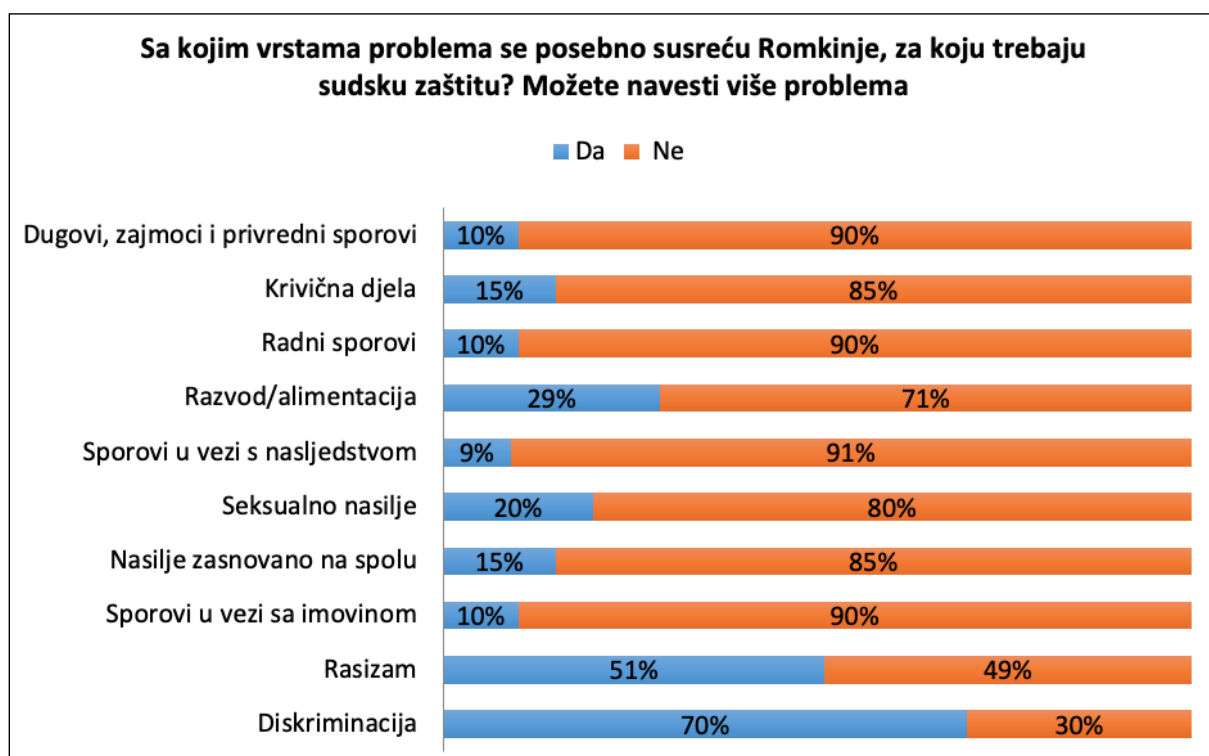
Kao probleme s kojima se privedeni Romi suočavaju ispitanici su navodili predugo ispitivanje i da nisu znali zašto su privedeni. Ispitanik zaposlen u nevladinom sektoru naveo je: *Više od tri porodice su mi izjavile da nisu bile upoznate s razlogom privođenja te su tražile od mene podršku pri ostvarivanju pravne pomoći.*

4 OSCE (2010). Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding. Dostupno na: <http://www.osce.org/odihr/67843?download=true>

3.3. Stav Roma prema radu pravosudnih institucija Bosne i Hercegovine

Čak 64 posto ispitanika/ca Roma u odnosu na druge građane/ke smatraju da nisu jednaki pred zakonom, što vodi zaključku da se Romi osjećaju isključeno i diskriminirano. O niskom stepenu povjerenja Roma u pravosudni sistem govori podatak da samo tri posto ispitanika/ca ima povjerenje u pravosuđe. Čak 41 posto ispitanika/ca se izjasnilo da nema povjerenje, a 51 posto se izjasnilo da donekle imaju povjerenje. Kada je riječ o ispitanicima koji su imali iskustva s pravosudnim organima, tek svaki pet je zadovoljan odlukom suda, dok trećina smatra odluku nepravičnom.

Kao najveći problem u kontaktu s pravosudnim sistemom ispitanici su istakli diskriminaciju i rasizam.

Grafikon 2. Zbog čega se najčešće obraćate pravosudnim institucijama

Istraživanje pokazuje da se Romi obraćaju pravosudnim institucijama uglavnom zbog diskriminacije i rasizma, ali i zbog razvoda braka i plaćanja alimentacije, krivičnih djela, seksualnih delikata i nasilja zasnovanog na spolu (pogledati grafikon 2).

Istraživanje pokazuje da se većina ispitanika pred sudovima i tužilaštvima našla u svojstvu svjedoka/inje, kao žrtva krivičnog djela ili kao podrška članu porodice ili prijatelju (vidjeti grafikon 3).

Grafičkon 3. U kojem svojstvu ste se najčešće pojavljivali pred pravosudnim organima

O preprekama i predrasudama s kojima se susreću u sudskim procesima ispitanici su navodili različite odgovore, među kojima izdvajamo:

- *Da lažemo, često nam to govore. Ubjeđivanje da ne idemo na sud. Pokušavaju sve da mi ne prijavimo nekog od njihovih.*
- *Kada hoćemo da prijavimo diskriminaciju, policija ne vjeruje da se to desilo.*
- *Ma i ne vjeruju kada nešto prijaviš. Njihov dolazak i postupanje prema nama je najveća prepreka. Kao divlji zapad je kad dođu kod nas. Par njih kao šerifi ulaze u naselje.*
- *Nedostatak novca za advokata. I kada tužiš i dokažeš uz svjedoke diskriminaciju, optuženi prođe sa uvjetnom osudom.*

Za Rome najveći problem predstavlja nepovjerenje policije u navode Roma koji prijave krivično djelo, neadekvatno reagiranje policije po prijavama i neprofesionalno ponašanje policijskih službenika.

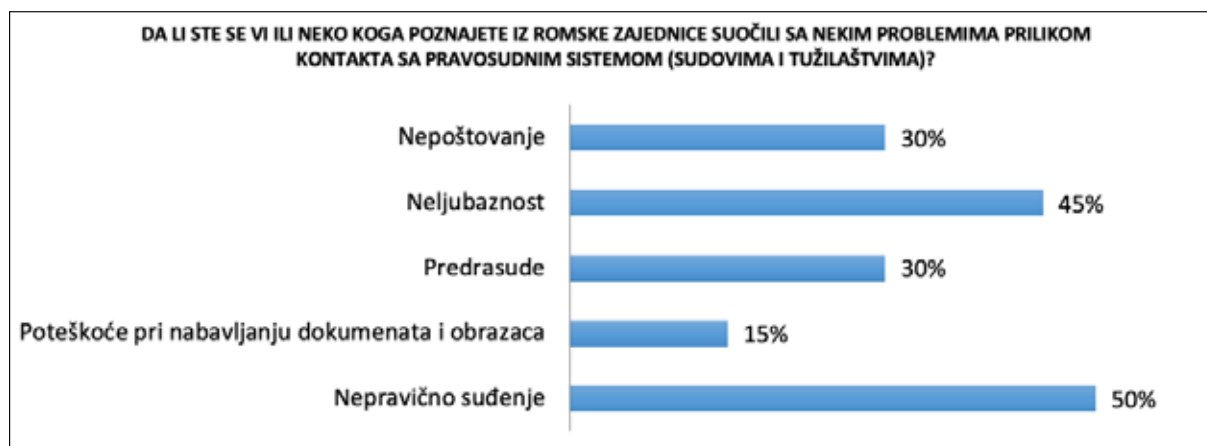
Većina ispitanika (64 posto) ističe da besplatna pravna pomoć nije dovoljno dostupna Romima. Razlozi za to su neinformiranost, nedovoljni napor institucija da informiraju Rome o mogućnostima besplatne pravne pomoći, ali i činjenica da brojni Romi i Romkinje nemaju dovoljan nivo informatičke pismenosti i pristup informatičkim uređajima da bi mogli tražiti informacije i podršku u skladu s mogućnostima koje pruža sistem.

O tome koliko su izvori informacija poput zakona, propisa, presuda i formulara u sudovima dostupni, ocjena većine ispitanika (67,6 posto) je da nisu dostupni na jezicima manjina ili prilagođeni potrebama osoba s invaliditetom.

3.4. Stavovi predstavnika/ca romskih nevladinih organizacija prema radu pravosuđa

Više od polovine ispitanika smatra da Romi/Romkinje nemaju povjerenja u pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini.

Ogromna većina (80 posto) ispitanika navela je da nisu svi jednaki pred zakonom, dok tek svaki peti smatra da jednakost postoji. Jedan ispitanik/ca navodi: *Manjine nikada neće biti jednake sve dok budemo tretirani kao Ostali.*

Grafikon 4. Da li ste se Vi ili neko koga poznajete iz Romske zajednice suočili sa nekim problemima prilikom kontakta sa pravosudnim sistemom

Skoro polovina ispitanika suočila se s *nepravilnim postupanjem sudskih organa*, navodeći primjere poput slučaja maloljetničkog braka i trgovine ljudima koji je prijavljen institucijama, ali tužiteljstvo poduzelo mjere pozivajući se na to da nije u njegovoj nadležnosti. Skoro polovina ispitanika suočila se s problemom *neljubaznosti*, dok je 30 posto ispitanika navelo da su se suočili s predrasudama (vidjeti grafikon 4).

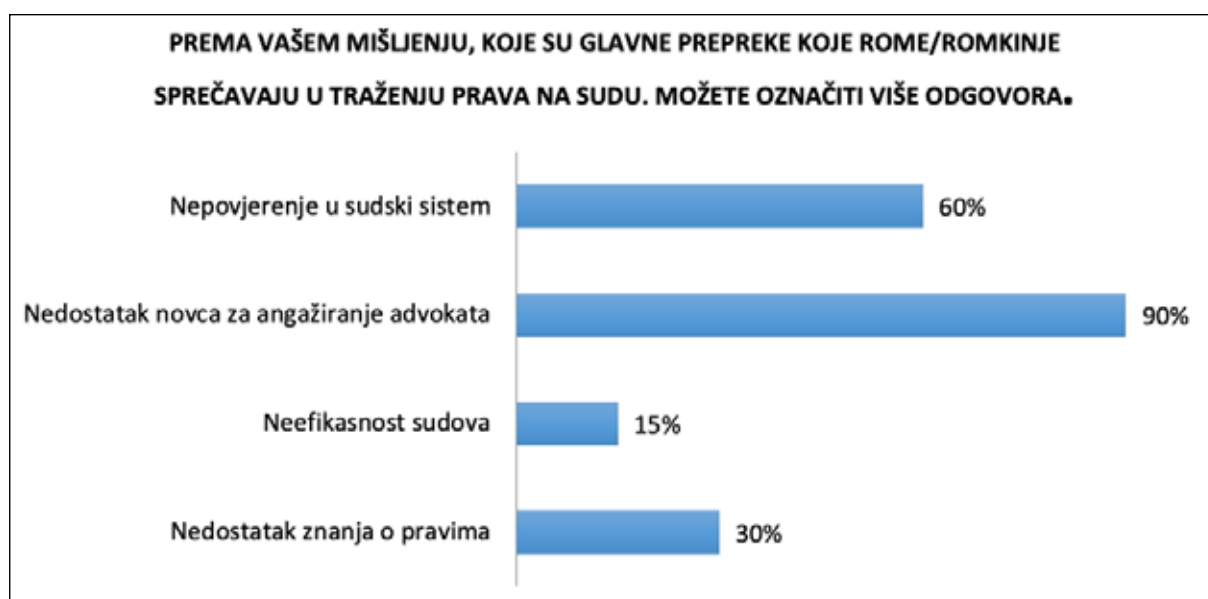
Jedan od ispitanika je naveo: *Vrlo je ružno vidjeti da pojedine osobe koje su zaposlene u državnoj službi loše tretiraju marginalizovane grupe. Ukoliko jedan pripadnik romske nacionalnosti uđe u državnu ustanovu prljavih pantola ili trenerke, portir mu ne dozvoljava ulazak u spomenutu zgradu. Žalosno je to što pojedini Romi žive od sakupljanja sekundarnih sirovina i ostave svoj posao da bi djetetu izvadili rodni list ili pak uvjerenje o nekažnjavanju te kada se pojave na vratima državne službe budu vraćeni sa rečenicom: okupaj se i operi pa tek onda dođi, takav ne možeš ući.*

Skoro polovina ispitanika smatra da sud i tužilaštvo neadekvatno tretiraju žene Romkinje i Rome/Romkinje lošeg imovinskog stanja, dok je 15 posto ispitanika navelo da se pravosuđe neadekvatno odnosi prema Romima pripadnicima LGBTQ populacije (vidjeti grafikon 5).

Grafikon 5. Da li smatrate da sud/tužilaštvo neadekvatno tretira neke od navedenih grupa

Većina ispitanika (90 posto) smatra da je za Rome/Romkinje glavna prepreka za traženje pravde na sudu – nedostatak novca za angažiranje advokata. Više od polovine ispitanika (60 posto) smatra da je to nepovjerenje u pravosuđe, dok četvrtina (30 posto) navodi nedostatak znanja o svojim pravima (vidjeti grafikon 6).

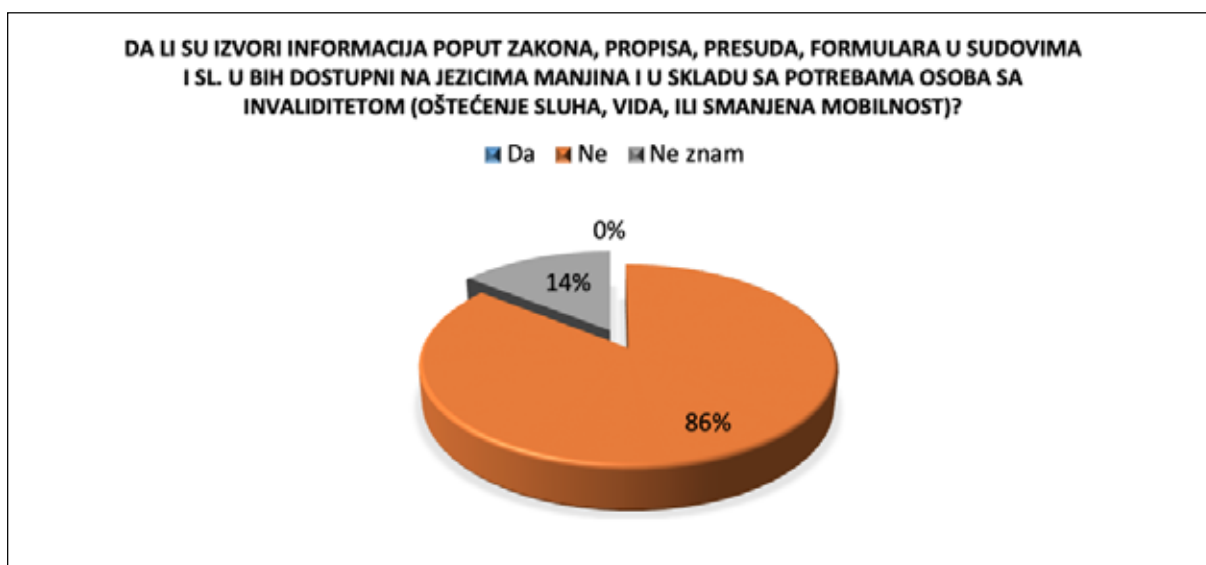

Grafikon 6. Koje su glavne prepreke Roma/Romkinja u prisupu pravosuđu

Većina ispitanika (71 posto) smatra da je uvijek teže Romima/Romkinjama pristupiti pravosuđu ili pravnom savjetu u odnosu na druge građane, dok 14 posto ispitanika smatra da je to slučaj *ponekad*.

Većina ispitanika smatra da Romi/Romkinje nemaju adekvatnu pravnu podršku tokom sudskih sporova, dok 14 posto ispitanika smatra da imaju adekvatnu pravnu podršku.

Istraživanje pokazuje da ogromna većina ispitanika (86 posto) smatra kako izvori informacija poput zakona, propisa, presuda, formulara u sudovima i slično u Bosni i Hercegovini nisu dostupni na jezicima manjina i osobama s invaliditetom (oštećenje sluha, vida, ili smanjena mobilnost) (vidjeti grafikon 7).

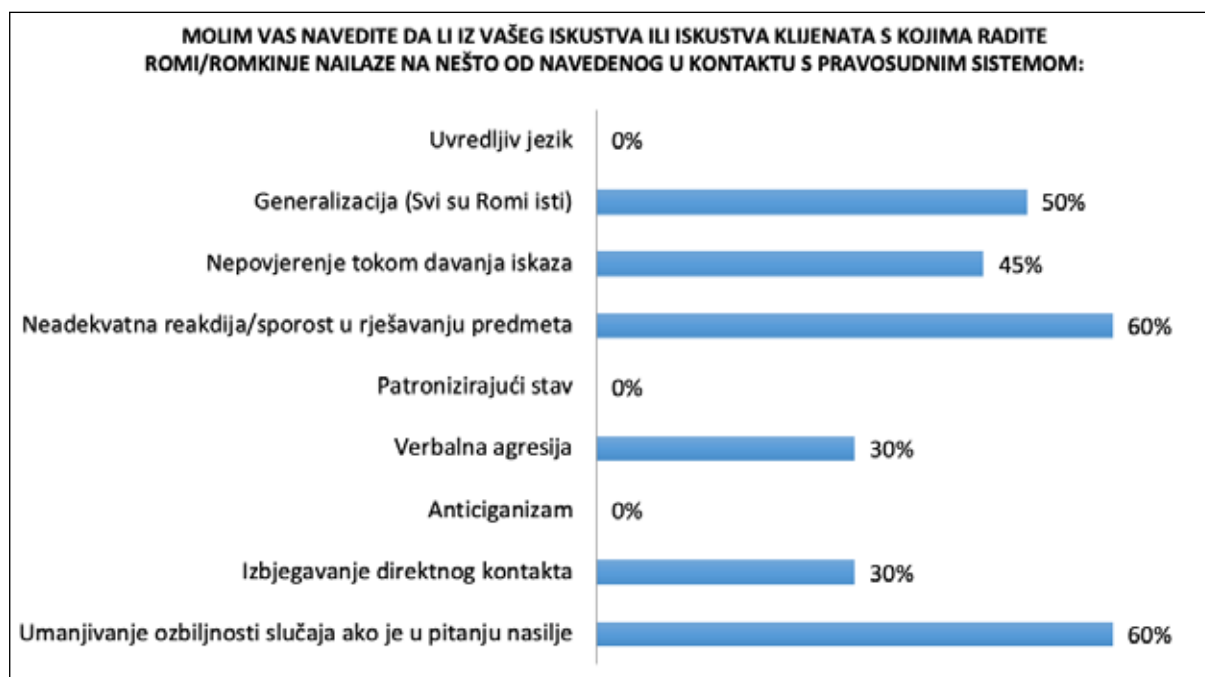

Grafikon 7. Da li su Vam informacije dostupne na jezicima manjina i u skladu sa potrebama osoba sa invaliditetom

Kao prepreke i predrasude u prijavljivanju i postupanju u sudskim postupcima ispitanici su navodili: *Veliki problem je kad neki nemaju gdje da se prijave kad im istekne lična karta, prijava boravišta, jer porodična kuća se vodi na roditelje koji su umrli u toku rata po dijaspori, a oni zakasnili sa ostavinskim postupkom u određenom zakonskom roku.; Većina Roma i ne zna šta je termin diskriminacija i koji su pravi oblici direktne ili indirektne diskriminacije. Na teritoriji Brčko distrikta vrlo mali broj Roma je edukovan da prepozna i uvidi razliku direktne ili indirektne diskriminacije.; Zanemarivanje; vanbračne zajednice, maloljetničke i vanbračne zajednice, imovinskopравни odnosi u vanbračnoj zajednici i bračnoj zajednici.; U razvodu kome od roditelja treba djeca da pripadnu, ko treba djecu odgajati i obrazovati...*

Kao jedan od tipičnih primjera nepravdnog/uvredljivog tretmana unutar pravosudnog sistema navodi se sljedeće: *Kod prijavljivanja slučajeva maloljetničkog braka i prodaje djece u te svrhe, oni kažu da je to romska tradicija.; Posjetio sam sud i tražio sam potvrdu o brisanju predmeta, a gospođa što radi u pravosuđu nije mogla naći, te je više puta spomenula kao mi Romi samo pravimo probleme. Osim toga, kao jedan od problema navodi se da sudije ne dozvoljavaju optuženima da „brane sebe“.*

Više od polovine ispitanika smatra da pravosudni organi umanjuju ozbiljnost slučaja ako je riječ o nasilju prema Romima/Romkinjama, te neadekvatno i sporo reaguju u rješavanju predmeta. Trećina ispitanika navodi problem verbalne agresije i izbjegavanje direktnog kontakta (vidjeti grafikon 8).

Grafikon 8. Navedite Vaša iskustva ili iskustva klijenata s kojima radite

Skoro polovina ispitanika je navela da su oni lično ili neko koga poznaju bili izloženi verbalnom ili fizičkom napadu zbog toga što su romske nacionalnosti; 43 posto ispitanika nije željelo govoriti o napadima.

Većina ispitanika navodi da Romkinje traže sudsku zaštitu zbog diskriminacije; više od polovine ispitanika zatim navodi kao razlog obraćanja sudu seksualno nasilje. Na trećem mjestu su sporovi u vezi sa naslijeđem. Romkinje se susreću s problemima tokom razvoda (alimentacija, starateljstvo nad djecom), u privrednim sporovima i krivičnim djelima (vidjeti grafikon ispod).

Većina ispitanika (67 posto) smatra da sistem i mehanizmi zaštite Roma/Romkinja nisu efikasni. Trećina ispitanika smatra da se provode samo dijelom.

Prema ocjenama polovine intervjuiranih aktivista romskih organizacija romska zajednica nema dovoljno informacija o ljudskim i građanskim pravima. Ispitanici su najčešće navodili da je pandemija veoma loše utjecala na romsku zajednicu, primarno iz razloga što većina Roma/Romkinja živi od rada na pijaci. Neki od odgovora su: *Jako loše, jer su Romi ljudi koji nemaju stalna zaposlenja, živimo od sekundarnih sirovina, pijace, neko od socijalne pomoći itd.; Dosta pripadnika romske nacionalnosti koji žive od doplatka nisu dobijali doplatka na vrijeme.; Također, institucije Brčko distrikta nisu pružile adekvatne pomoći u rješavanju nabavke maski, rukavica i dezinfekcionih sredstava u najbrojnijim romskim zajednicama.*

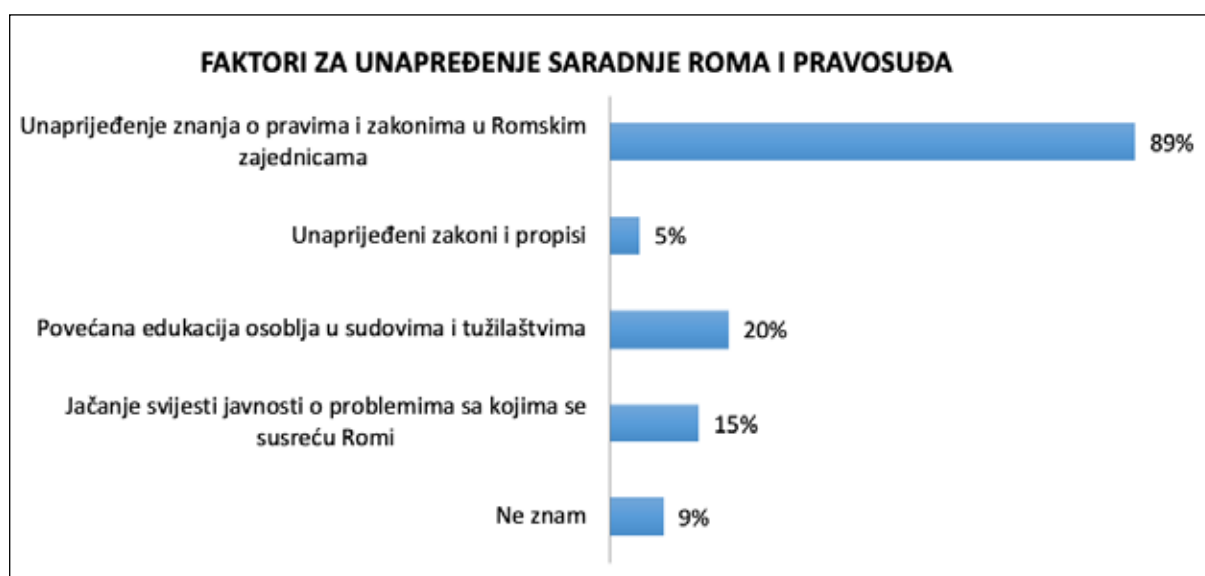
Polovina ispitanika smatra da je besplatna pravna pomoć dovoljno dostupna za Rome i Romkinje; isto toliko ih smatra da nije. Oni koji smatraju da nije dostupna, objašnjavaju: *Pravna pomoć za Rome jeste besplatna, s tim da se javlja problem kako pripadnik da ostvari pravo na besplatnu pravnu pomoć ukoliko je polupismen. Jedina podrška koju polupismeni Romi na prostoru Distrikta imaju je kroz aktivni tim romskih aktivista u zajednicama koji pružaju odgovore na pitanja koja su potrebna starijim*

Romima, a koji nemaju dovoljan stepen pismenosti kako bi sami riješili određeni problem koji imaju.

Pored toga, na pitanje da li su Romi/Romkinje u zajednici upoznati s postojanjem SOS linija i sigurnih kuća za pružanje pomoći u slučajevima nasilja u porodici većina ispitanika (71 posto) smatra da jesu upoznati, dok 29 posto ispitanika smatra da nisu.

3.5. Izgradnja povjerenja Roma u rad pravosuđa

U skladu sa stavovima ispitanika, faktori koji bi mogli uticati na unapređenje pristupa Roma pravosudnim institucijama primarno se odnose na unapređenje znanja o pravima i zakonima u romskim zajednicama. Ispitanici su istakli da je neophodna edukacija sudija i tužilaca o specifičnim potrebama i uslovima romskih zajednica.

Grafikon 9. Faktori za unapređenje saradnje Roma i pravosuđa

Koliko je bitna saradnja sa sudovima i tužilaštvima na obukama o pristupu pravdi u romskim zajednicama istaknuto je u odgovorima romskih aktivista. Većina ispitanika nikada nije imala priliku da učestvuje na obukama i edukacijama, a više od polovine njih nije radilo sa sudovima i tužilaštvima na obukama o pristupu pravdi romskim zajednicama. Samo 14 posto ispitanika učestvovalo je u takvim obukama.

Pristup pravdi Romkinja u Bosni i Hercegovini bio bi olakšan ako bi se radilo na jačanju svijesti javnosti o problemima s kojima se susreću Romkinje, edukaciji zaposlenih u sudovima i tužilaštvima te na unapređenju znanja o pravima i zakonima u romskim zajednicama. To smatra četvrtina ispitanika.

Gotovo isti odgovori dobijaju se i kada je riječ o pristupu pravdi za dječake i muškarce Rome u Bosni i Hercegovini.

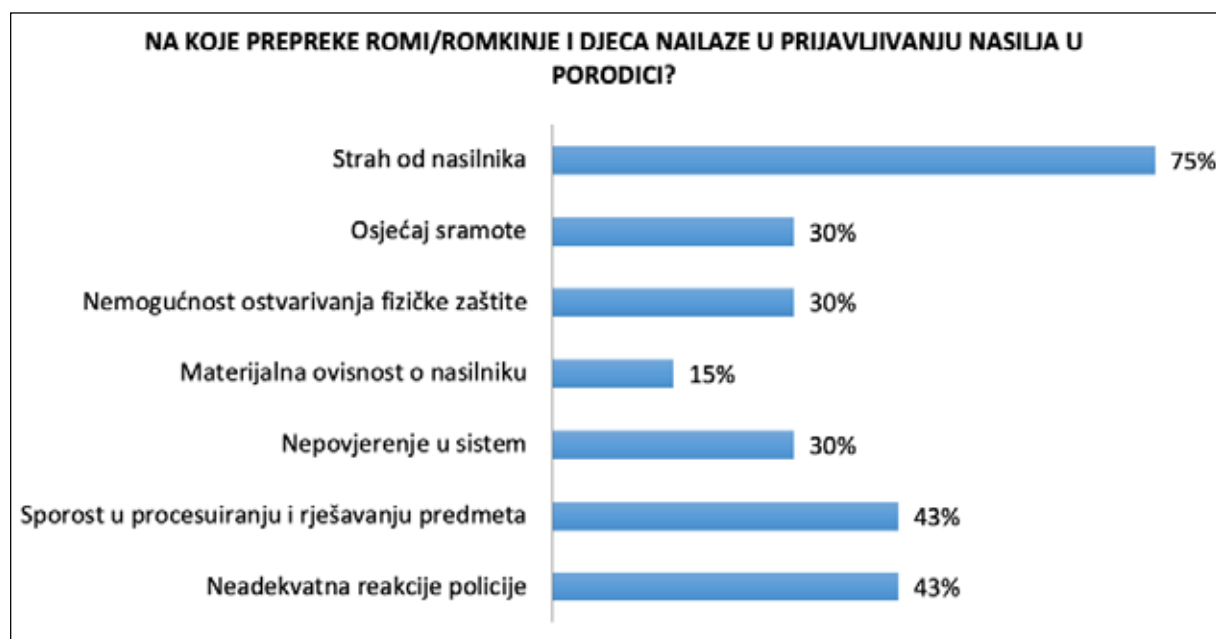
3.6. Prijave i procesuiranje nasilja u porodici i seksualnog nasilja

Pitanje višestruke diskriminacije Romkinja usko je povezano s pitanjima spola, rase, imovinskog i socijalnog položaja.⁵ Upravo ta višestruka i višegeneracijska socijalna isključenost utiče ne samo na pojavu nego i na toleriranje različitih oblika nasilja nad Romkinjama.

Nasilje u porodici jedan je od najvećih društvenih problema s kojima se tokom životnog vijeka suočava većina žena. Istraživanje „Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini“ iz 2012. godine pokazalo je da je gotovo 50 posto anketiranih žena doživjelo barem jedan oblik nasilja nakon navršenih 15 godina života.⁶

Razlozi za neprijavlivanje porodičnog nasilja, prema odgovorima ispitanika, prije svega su u strahu od nasilnika. Smatraju da je reakcija policije neadekvatna i da se procesuiranje i rješavanje slučajeva nasilja odvija sporo. Četvrtina ispitanika smatra kako žrtve nemaju povjerenje u sistem, da imaju osjećaj sramote te nemaju mogućnost da se fizički zaštite od nasilnika. Jedan od ispitanika navodi:

Prijavljeno je nekoliko slučajeva, ali ubrzo osoba koja prijavljuje nasilje u porodici povlači izjavu jer se plaši da institucije neće brzo reagovati, te se ne osjećaju sigurnim.

Grafikon 10. Na koje prepreke Romi/kinje nailaze u prijavljivanju nasilja u porodici

Više od polovine ispitanika smatra da Romkinje ne prijavljuju seksualno nasilje prije svega zbog osjećaja sramote; četvrtina ispitanika dijeli mišljenje da je razlog neadekvatna reakcija službi zaštite te da Romi/Romkinje nedovoljno poznaju zakon.

5 Erickson, J. *Reflections on fieldwork with Romani women*. Oregon University, 2003.

6 M. Babović, O. Pavlović, K. Ginić, Karađinović, N. *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini*. Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2013.

Grafikon 11. Na koje prepreke Romi/Romkinje nailaze u prijavljivanju seksualnog nasilja

3.7. Stavovi sudija prema položaju Roma

Prema odgovorima sudija o postupcima u kojima učestvuju Romi/Romkinje najčešći problemi odnose se na pitanje prebivališta stranaka u postupku, nepismenost, odsustvo svijesti o pravima i obavezama u društvu i državi u kojoj žive, nepoštovanje zakona Bosne i Hercegovine, nerazumijevanje od strane sudija i tužitelja specifičnosti načina i uslova života Roma i dr.

Kada je riječ o specifičnim problemima s kojima se susreću Romkinje, predstavnici pravosudnih institucija navode djelimično odsustvo svijesti o pravima u društvu koja imaju, patrijarhalna shvaćanja u pogledu položaja u braku i porodici te niži stepen obrazovanosti od Roma.

Jedan od intervjuiranih sudija je naveo: *Najveća prepreka u radu na predmetima u koje su uključeni Romi je uručenje poziva i odluka, odnosno komunikacija s Romima kao strankama u postupku jer Romi često nemaju uredno prijavljeno prebivalište/boravište; neuke su stranke, što usporava sudski postupak zbog dodatnih uputa i pojašnjenja oko prava i obaveza u postupku; čest slučaj je da su nepismeni (ne znaju ni čitati ni pisati), pa im se sve mora dodatno prezentovati i pojašnjavati, tako da zahtijevaju posebnu pažnju i senzibilitet u toku postupka.*

Sudije smatraju da je generalni društveni stav prema Romima uveliko uslovljen predrasudama i stereotipima. Određene predrasude postale su toliko uvriježene u misaonim procesima da ih je teško iskorijeniti, te one neminovno djeluju i na formiranje stavova kod profesionalaca bez obzira na etičke principe kojima se oni rukovode.

Sudije i sutkinje koji su učestvovali u istraživanju su stava da su Romima i Romkinjama u pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine obezbijedena sva prava koja im pripadaju (imaju ravnopravan tretman kao i sve druge stranke u postupku), ali da bi zbog specifičnosti Romima trebalo posvetiti više pažnje u ostvarivanju njihovih prava i obaveza, uz obavezne upute o pravima i obavezama u postupcima. Oni smatraju da Romi i Romkinje često zbog ličnog nepoštovanja društvenih normi i zakona i neispunjavanja obaveza prema društvu i državi u kojoj žive ne koriste prava koja su im obezbijedena, tako da iz straha od države često ne traže ostvarivanje svojih prava pred sudovima u

Bosni i Hercegovini.

Kada je riječ o unapređenju rada pravosudnih institucija s romskom populacijom, kao jedan od osnovnih koraka prepoznato je informiranje sudija i tužilaca o problemima i specifičnostima s kojima se susreće romska zajednica. Jedan od sudija je naveo:

Ako se krene od pretpostavke (činjenice) da Romi žive u težim uslovima nego većina stanovništva, profesionalci unutar pravosuđa bi trebali biti dovoljno upoznati sa stanjem vezanim za romsku populaciju (stopa zastupljenosti u populaciji, običaji, kultura, istorija, tradicija...). To bi omogućilo profesionalcima da se stvori šira slika o Romima.

4. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Istraživanje je pokazalo da postoji veliko nepovjerenje Roma i Romkinja u policiju i pravosuđe, što je posljedica opće izoliranosti i marginalizacije romskih zajednica te ukorijenjenih predrasuda kod zaposlenih u policiji i pravosudnim institucijama. Policija i pravosuđe ne smatraju Rome vjerodostojnim svjedocima i s nipodaštavanjem gledaju na problem. To se odražava na sigurnost Roma i Romkinja širom Bosne i Hercegovine i ima za posljedicu strah kod Roma i Romkinja da prijave policiji slučajeve kada su sami ili neko u njihovom okruženju žrtva nasilja. Romi su u ovom istraživanju iznosili primjere kada policijski službenici posebno izražavaju predrasude i pokazuju nerazumijevanje kada je riječ o Romkinjama žrtvama muškog nasilja unutar porodice.

U cilju prevazilaženja ovih problema predlažemo sljedeće:

Preporuke za policiju:

- Uključiti edukaciju o romskim pitanjima, načinu života, diskriminaciji i sigurnosnim potrebama i prijetnjama u redovnu obuku na policijskim akademijama
- U saradnji s romskim nevladinim organizacijama raditi na edukaciji Roma i Romkinja prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici
- Raditi na zapošljavanju Roma i Romkinja u okviru policijskih snaga kako bi se i navedenom mjerom povećalo povjerenje Roma u policiju
- Osigurati pomoć policijskim službenicima u svakodnevnom radu s romskim zajednicama, u skladu s profesionalnim policijskim standardima

Preporuke za pravosudne institucije:

- Zagovarati zapošljavanje ili angažiranje koordinatora/ice za romska pitanja u pravosudnim institucijama
- Organizirati edukacije za sudije i tužioce o radu s Romima i Romkinjama kao strankama u postupku
- Unaprijediti saradnju s romskim nevladinim organizacijama uključivanjem organizacija u projekte Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH i entitetskih centara za edukaciju sudija i tužilaca.

Preporuke za nevladine organizacije koje se bave pitanjima Roma:

- Pripremiti i implementirati edukacije za Rome i Romkinje o pristupu i sistemu rada pravosuđa
- Informirati Rome i Romkinje o mogućnostima besplatne pravne pomoći
- Provoditi istraživanja na temu pristupa Roma institucijama pravosuđa te informirati predstavnike pravosuđa u vezi s nalazima istraživanja
- Informirati Romkinje o radu sigurnih kuća i SOS telefona kao dijelova sistema podrške žrtvama porodičnog nasilja
- Uspostaviti bazu podataka o broju Roma u Bosni i Hercegovini

KALI SARA
ROMSKI INFORMATIVNI CENTAR

**Pristup i povjerenje
Roma u institucije
sigurnosti i pravosuđa
u Bosni i Hercegovini**

Izradu Analize podržala je Švedska ambasada u Bosni i Hercegovini.
Mišljenja, zaključci i preporuke izneseni u studiji predstavljaju isključivo stajališta autora
i ne odražavaju nužno službene stavove Vlade Kraljevine Švedske.